

ДО ПРОБЛЕМИ ОКРЕСЛЕННЯ ДЕФІНІЦІЇ, МЕТОДОЛОГІЇ ТА ВИЗНАЧЕННЯ ОСНОВНИХ СЕМАНТИЧНО-СТИЛЬОВИХ ВЕКТОРІВ ФОЛЬКЛОРИЗМУ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ ПРОЗИ 30-60-Х РОКІВ XIX СТОЛІТТЯ

Жанна Янковська

Анотация: В статията се разглеждат проблеми на научния дискурс относно дефинирането на термините „фолклоризъм“ и „фолклорна литература“. Очертани са методологията и някои основни вектори за изследването на фолклоризма на базата на оригинална авторска проза от 30-60-те години на XIX век.

Ключови думи: фолклоризъм на литературата, рецепции на фолклора в литературата, методи за изследване, вектори на проявите на фолклоризма в литературата.

Література кожного народу в тих чи інших формах виявляє рецептивні зв'язки із фольклором. Українська література також не є винятком у такого роду рецепціях.

Кожен період, щабель у розвитку авторської словесності (як, до речі, й інших видів творчості) є відображенням історичного розвитку етносу, найчастіше апелює до певного хронотопу (у синхронічному та діяхронічному зрізах) з усіма притаманними йому рисами. Тому можна стверджувати, що основним предметом будь-якої національної літератури, за словами дослідника О.Вертія, є «історичне і сьогоденне буття нації, вироблені нею соціальні, політичні, духовні та інші цінності, проблеми, породжені в ході історичного поступу народу» (Вертій 2005: 7).

З часів свого виникнення і до сьогодення література, проходячи окремі етапи свого розвитку в межах відповідних стилів, напрямів, літературних течій, у кожному із них виробила достатньо чіткі й разом з тим різноманітні критерії засвоєння і трансформації народної творчості як першоджерела. І хоч відношення між фольклором і авторською творчістю нині визначаємо як такі, що ґрунтуються на взаємовпливах та взаємодії двох художніх систем, проте первинність визначального впливу усної словесності на авторську, безперечно, зумовлює його домінування. С. Мишанич стосовно цього писав: «Конкретні форми впливу фольклору на

літературу можуть бути найрізноманітнішими, і їх треба вивчати тільки з позицій історизму, враховуючи всю сукупність конкретно-історичних обставин, за яких вони здійснювалися» (Мишанич 1980: 20).

Хронологічно специфіка взаємодії фольклору та літератури визначалася засвоєнням іманентних форм та принципів народної творчості авторською. З часом форми кореляції між усною та оригінальною словесністю змінюються, удосконалюються, а тому сьогодні можна говорити про дві взаємопроникаючі системи вербальної творчості. Проблема вивчення народних джерел національної культури (в тому числі й літератури) – це, за висловом О. Вертія, «проблема синтезу, діалектичної єдності двох світоглядів, двох систем художньо-естетичних цінностей» (Вертій 2005: 31).

Українська література 30-60-х років XIX століття загалом і літературна проза цього періоду зокрема відображає досить цікавий аспект такого впливу, оскільки романтизм, поєднаний з екзистенційною естетикою сентименталізму та гуманістичною скерованістю реалізму у цей час заактуалізував якнайширше та якнайглибше звернення до фольклорного зразка, що можемо простежити за творами таких відомих митців слова, як Г. Квітки-Основ'яненка, П. Куліша, Ганни Барвінок (Олександри Білозерської-Куліш), М. Шашкевича, М. Гоголя (маємо на увазі його оповідання на українську тематику), Марка Вовчка та інших.

Аналіз наявності на різних рівнях фольклорного елемента у творі окремого письменника чи у літературі певного періоду сьогодні охоплюється поняттям «фольклоризм», що семантично є неоднорідним та поліаспектним, «багатоликим», виявляючи щоразу інші форми вияву взаємодії. Власне, тому метою цієї розвідки є здефініціювати термін «фольклоризм» в хронологічних та змістових межах, зумовлених темою статті; окреслити основні методи дослідження; означити основні семантично-стильові вектори (напрямки) фольклоризму літературного наративу зазначеного періоду з метою подальшого більш детального дослідження його у творчості окремих письменників для виявлення загальних тенденцій, типології та відмінностей.

Для досягнення зазначеної мети вбачаємо за необхідне бодай коротко окреслити дефініцію та смислонаповнення терміну «фольклоризм» та визначити методологію, в межах якої буде здійснене це дослідження.

Термін «фольклоризм», як відомо, був введений до обігу Полем Сабійо в кінці XIX століття для позначення різноманітних занять фольклором (у житті, мистецтві і т.д.).

Звичайно, з того часу семантика терміну змінилася, а точніше, стала більш місткою. До загального наукового вжитку термін почали застосовувати у 60-х роках ХХ століття.

До пояснення терміну «фольклоризм літератури» сьогодні спостерігається два підходи: 1-й – рецепції на рівні суто усної словесності; 2-й – рецепції на рівні культурної традиції загалом. Зазначені підходи цілком відбивають вузьке (як тільки усна словесність) та широке (як комплекс народних поглядів на світ, звичаєвість, художня творчість, етнографічні особливості і т.д.) розуміння поняття «фольклор».

У «Літературознавчому словнику-довіднику» за редакцією Р.Т. Гром'яка, Ю.І. Коваліва та В.І. Теремка фольклоризм трактується як «наявність фольклорних елементів у літературному творі» (Літературознавчий словник-довідник 2007: 699), і перевага надається першому підходу в його розширеному варіанті, включаючи елементи світогляду, рецепції міфологічних мотивів та образів через посередництво фольклору, символіку.

У словнику-довіднику «Українська фольклористика» за редакцією Михайла Чернопиского визначення фольклоризму подано як амбівалентне поняття, що (за смыслом) включає до обігу й поняття фольклоризації як засвоєння авторських творів чи їх елементів народними. Тому фольклоризм тут постає як «синкретизм фольклору та літератури на високому художньому рівні, що народжується в процесі тривалої різнобічної взаємодії та взаємовпливу двох художніх систем» (Українська фольклористика 2008: 400). Це стосується саме «генетичного» рівня його вияву, який, спираючись на Р. Кирчіва, автори розуміють як «наслідування або використання фольклору в літературній творчості», коли «орієнтуючись на фольклорну поетику, автори літературних творів творчо трансформують, переосмислюють чи розбудовують традиційні фольклорні мотиви, образи, композиційні схеми та художні засоби у канві власного художнього тексту» (Українська фольклористика 2008: 399), на протигагу рівню «функціональному», що (за В. Гусевим) впливає з соціальної природи фольклоризму як «продуктивного процесу органічної адаптації, трансформації і репродукції фольклору в суспільному побуті, культурі, мистецтві» (Українська фольклористика 2008: 399). Це проявляється в організації хорів, ансамблів, творчих колективів, які стимулюють поширення фольклорних творів у народне середовище. Тому можна стверджувати, що саме фольклоризм «генетичного» рівня вияву породжує рецептивні зв'язки літератури з фольклором на рівні культурної традиції загалом, коли йдеться, за висловом О. Вертія, «про підстави художнього освоєння літературою народного світогляду, багатовікового народного досвіду, звичаїв, обрядів,

народної моралі, етики, естетики, психології, філософії, поетики усної народної творчості і т.д.» (Вертій 2005: 7).

Здефініціювати термін «фольклоризм літератури» намагалися багато дослідників і кожне із цих визначень, відштовхуючись від єдиного предмета, який умовно можна визначити як різнорівневе засвоєння фольклорних елементів авторськими творами, відображає й відмінні риси. Скажімо, окрім вищенаведених визначень, можна для порівняння коротко нагадати й інші, де фольклоризм потрактовується як «явище посиленого використання фольклору у творчості письменників різних народів» (І. Денисюк); «свідоме звернення письменників до фольклорної естетики» (У. Далгат); «запозичення (нехай навіть із дальшим переосмисленням і включенням у нову художню структуру) визначеного, твердо встановленого набору фольклорних елементів і властивостей» (Д. Медріш) і т.п. Тому, маючи концентроване силове ядро (рецепцію фольклорного системного сегмента у літературний), поняття разом з тим не має чітко окреслених семантичних меж свого смислонаповнення, через це (як і саме явище) залишається відкритим для сприйняття (а відтак, і дослідження) нових ознак, нових форм взаємозв'язку між літературою та фольклором як системами незамкненими.

Відображення невеликої частини дискурсу з приводу з'ясування парадигми смислів, які вкладаються сучасними науковцями у термін «фольклоризм літератури», дає підстави говорити не лише про його багатовекторність, але й про інше «обличчя» для кожного літературного періоду, а відповідно, й потребу «гнучкості» у підходах до його аналізу. При цьому використовуються не лише універсальні стандартні схеми, але й дуже широко принципи коригування методів та вибіркості.

Іншими словами, окресливши семантику терміну «фольклоризм» стосовно літературної прози зазначеного у темі періоду, що відображає рецепції на рівні культурної традиції загалом, постає питання про методи його дослідження.

Властиво, що наукове осмислення використання народної творчості в літературі 30-60-х років XIX століття розпочалося фактично відразу після видання самих творів. Це було цілком закономірно і відбувалося, за твердженням Ю. Шутенко, «в зв'язку з формуванням романтичної парадигми світосприйняття, захопленням старовиною, прагненням пізнавати своє рідне, національне» (Шутенко 2004). У цей час форми впливу фольклору на авторську творчість простежують у своїх в основному порівняльно-історичних студіях М. Максимович, П. Куліш, М. Костомаров, О. Бодянський, І. Срезневський та інші дослідники.

Вони неодноразово наголошували на такій визначальній на той час рисі літератури, як народність, що у «Літературознавчому словнику-довіднику» пояснюється як «органічна якість художніх творів кожної національної літератури, яка виражає ментальність народу в його етнологічних та історичних виявах і вимірах, зумовлена органічним зв'язком письменника зі своїм етнонаціональним середовищем (Літературознавчий словник-довідник 2007: 481). Поставши на Україні серед письменства саме зазначеного періоду, ця риса засвідчила усвідомлення передовою інтелігенцією власної ідентичності та визнання за народом його національної самобутності, права на статусування його культури в усіх її формовиявах. Ще М. Костомаров 1844 року в огляді українських творів стосовно цього писав: «Тепер ідея народності оживила нашу літературу: і читачі, і письменники шанують народність як головну чесноту будь-якого твору красного письменства», де під народністю розуміється «достеменно зображення свого, рідного з усім карбом національного характеру» (Цит. за вид.: Літературознавчий словник-довідник 2007: 481).

Із розвитком різних наукових галузей на Україні це поняття стало «затісним» для повноцінного аналізу художніх творів, оскільки фактично було зведене «до тематично-проблемної основи твору, його доступності для широких мас, до ідейної спрямованості творчості митця», а відповідно, залишалося поза увагою «стильове розмаїття письменників, естетична рівноправність літературно-мистецьких напрямів, художнє експериментаторство митців слова» (Літературознавчий словник-довідник 2007: 481).

Піднявшись на якісно новий рівень розвитку, сьогодні українська гуманітаристика потребує інших підходів та методів, серед яких і метод інтердисциплінарних зв'язків, що дає можливість вирішувати складні проблеми на перетині різних наукових галузей та породжуючи їх синтез. Таким чином не просто виникають нові напрямки дослідження, але й синкретичні дисципліни, як, наприклад, етнолінгвістика, літературна герменевтика, етнопсихологія, етнокультурологія, етнофілософія і т.п. Цей метод, на думку В. Давидюка, є «головним інструментарієм», що «дає змогу стереоскопічного бачення багатьох культурних явищ, які важко зауважити в площинному вимірі» (Давидюк 2012: 73). Окремі аспекти такого підходу із дослідження взаємодії літератури і фольклору продемонстрували у своїх працях І. Денисюк, Л. Дунаєвська, У. Далгат, Р. Кирчів, С. Мишанич, О. Вертій, П. Іванишин, Я. Гарасим, Ю. Шутенко, Р. Марків та інші дослідники. Проте, оскільки фольклоризм – явище поліаспектне, то тут ще залишається достатньо широке поле для дослідження.

Нова національна методологія, скерована на глибоке вивчення явищ літератури через зв'язки із суміжними науковими галузями, – шлях, на якому гостро постає проблема перегляду старих підходів та стереотипів у вивченні творів словесності, під час вирішення якої можна говорити, за твердженням П. Іванишина, про «інтерпретацію» та «реінтерпретацію» текстів (Іванишин 2008: 5-6). Стосовно інтерпретації, то, як зазначає автор, спираючись на Г.Г. Гадамера, «йдеться про те, що історичне життя передання [...] “якраз і полягає в необхідності все нових і нових засвоєнь і тлумачень”. Стосовно реінтерпретації слід брати до уваги, що нагальна потреба у витлумаченні постає тоді, коли “смісловий зміст зафіксованого спірний і потрібно досягнути правильного розуміння повідомлення”» (Іванишин 2008: 5-6).

Напевне, у деякому розумінні сьогодні можна говорити не стільки про повне заперечення попередньої інтерпретації («реінтерпретацію»), скільки про пере- або неоінтерпретацію, маючи на увазі на основі позитивного досвіду минулого нове потрактування творів з точки зору сучасних наукових підходів та принципів.

Питання рецепції фольклору, його поетики та інших засобів у літературну прозу першої половини XIX століття із сучасної точки зору якраз і знаходиться у смисловому полі фольклоризму літератури цього періоду загалом. Його дослідження дозволяє суттєво розширити аналітичні рамки студій із відповідними творами, посутньо доповнюючи їх дослідження і більш об'ємно-«стереоскопічним» прочитанням, і дослідженням «співдії» фольклору й літератури як двох систем словесності. У цьому плані, як пише О. Вертій, «розширюються й рамки самих досліджень, виробляються й кристалізуються нові основоположні підстави вивчення фольклорно-літературних взаємовпливів» (Вертій 2005: 20). На думку ж О. Кузьменко, «має важливе значення й виявлення відмінностей і типологічних аналогій між літературою та усною народною творчістю», що на сьогодні «набирає щораз більшого резонансу, виростаючи до загальносхіднослов'янської проблеми» (Кузьменко 2009: 11). Тому важливе місце серед інших у їх вирішенні посідають метод компаративного аналізу, типологічний та інші.

Зазначені методи комплексно або вибірково застосовуються для вивчення літературної прози 30-60-х років XIX століття, різноманітних форм, напрямків (векторів) його прояву. Серед цих векторів можна виділити універсальні, такі, що притаманні загалом літературі романтизму, і специфічні, характерні лише наративним жанрам. Спробуємо їх коротко охарактеризувати.

Як зазначено у словнику-довіднику «Українська фольклористика», поняття «фольклоризм літератури» охоплює кілька сфер – «формальну і змістову» (Українська фольклористика 2008: 400), що стосуються авторських творів будь-якого періоду і тісно пов'язані між собою.

До «формальної» сфери у прозі Г. Квітки-Основ'яненка, П. Куліша, Ганни Барвінок, М. Гоголя, М. Шашкевича та інших письменників можна віднести рецепції на рівні мовностилістичних (у тому числі й лексичних) одиниць: використання діалектної лексики, фразеологізмів, паремій, народно-художньої тропіки і т.п. Письменники-романтики зуміли піднести українську народну мову до рівня мистецької якості, довівши її високу естетичну вартісність, спроможність використання не лише для побутового спілкування, але й для створення художніх творів, які гідно увійшли до скарбниці національної культури. До прикладу, Г. Квітка-Основ'яненко після написання «Марусі» у листі до російського письменника Плетньова писав: «Был у меня спор с писателем на малороссийском наречии. Я его просил написать что серьёзное, трогательное. Он мне доказывал, что язык неудобен и вовсе не способен. Знал его удобство, я написал «Марусю» и доказал, что от малороссийского языка можно растрогаться» (Квітка-Основ'яненко 1981: 215).

Письменник зробив це надзвичайно природно й невимушено, настільки, що у мовностильовому плані його повість є взірцем органічного сплаву естетики фольклору і авторської словесності. Стосовно «Марусі» ще П. Куліш зазначав: «Українська писана словесність має корінь у тому, що народ український говорить і співає. Славний прозою Квітка вичерпнув свої оповідання з народних уст і прилагодив до потреби людей письменних, зробив їх творами літературними» (Цит. за вид.: Дмитренко 2004: 187). Таке ставлення до мови критик довів і своїми власними творами. Відповідно, аналізуючи творчість самого П. Куліша, Я. Гарасим писав: «Мову, саме мову простого народу як засіб вираження уснопоетичної творчості П. Куліш визначає як головну ознаку, основу народної особистості. У мові розкривається дух народу, у мові й через мову пізнається народ. Тут джерела і спосіб народного самопізнання і пізнання себе як нації» (Гарасим 2009: 93).

Таким чином, митці слова зазначеного періоду фактично зняли тавро меншовартості з мови української і максимально наблизили свої твори до народного зразка. Інтерпретація мовних особливостей прозових творів вищезазначених письменників дає підстави говорити про аналіз народності літератури «зсередини», що характеризується використанням

іманентних, найчастіше використовуваних форм, засобів, навіть семантичних кліше у літературних стилях та напрямках (романтизм, реалізм, сентименталізм). Тому цей рівень фольклоризму можна ще назвати стилетворчим.

«Змістова» сфера фольклоризму є комплексним відображенням елементів національного буття на рівні світоглядних уявлень, ідеологічних, морально-етичних переконань, народної філософії і т.д. Такі рецепції проявляються «на різних функціональних зрізах: через сюжетне запозичення, введення у текст окремих фольклорних мотивів чи образів, символічне переосмислення фольклорних міфологічних першоелементів» (Літературознавчий словник-довідник 2007: 699).

У літературі першої половини XIX століття дуже помітною є психологічна інтерпретація фольклорних мотивів, реалій життя, подій та вчинків героїв. Стосовно цього, спираючись на думку відомого вченого І. Денисюка, Я. Гарасим стверджує, що «продуктивним (...) було використання в українській літературній прозі окремих засобів фольклорної поетики для посилення внутрішньої напруги та розкриття психологічного вмотивування вчинків персонажів. І якщо в 1870 р. «фольклорна манера психологічного аналізу відчувалася як застаріла», то «прозаїки початку XIX ст. часто переносили вироблені фольклорні образи на характеристику внутрішніх переживань людини» (Гарасим 2009: 280). Дуже помітною ця риса є у наративних текстах, позначених рисами сентименталізму та кордоцентризму (Г. Квітка-Оснoв'яненко, частково П. Куліш, Ганна Барвінок, Марко Вовчок та ін.).

Ще одним вектором прояву фольклоризму в авторській прозі аналізованого періоду є жанротворчий аспект. Особливо це помітно у «малих» жанрах – оповіданнях, повістях, які буквально пронизані елементами фольклорних наративних форм – як переказ, легенда, народне оповідання. Вищезазначені письменники, користуючись народними зразками, створили високохудожню, наскрізь оригінальну згармонізовану цілісність.

Як приклад жанрових переплетень можна привести оповідання П. Куліша. Фактично шляхом олітературення фольклорних розповідних жанрів письменник виробив свій тип оповідання, що ніби стоїть на межі фольклорного та літературного, художня природа їх визначається жанровими ознаками тих народних творів, які покладені письменником в основу; окремі, хоч і є суто авторські за сюжетом, все ж зберігають народнопоетичну структуру оповіді. Наприклад, твори «Орися» та «Дівоче серце» ще сам автор назвав ідиліями, романтичне оповідання «Гордовита пара» за змістом та жанровими ознаками можна визначити як

оповідання-баладу, морально-повчальний характер мають твори «Потомки українського гайдамацтва» та «Про злодія в селі Гаківниці», з народним анекдотом межують оповідання «Сіра кобила» й «Очаківська біда», історичними є твори «Січові гості» та «Мартин Гак». Автор іноді сам відзначає їх структурну схожість із народними наративами. Скажімо, оповідання «Гордовита пара» має підзаголовок «Бабусине оповідання», «Січові гості» – «Споминки старого діда», а в історичному оповіданні «Мартин Гак» у першому ж реченні є вказівка: «...Розказує, було, молодим прадід мій». Введенням у текст такого зауваження чи підзаголовка автор орієнтує на народного читача (слухача), разом з тим, вони є одним із фольклорних засобів дотримання принципу правдивості. Особливістю поетики малої прози П. Куліша є й те, що твори у нього не «пишуться», а «розповідаються». В українській літературі цей прийом започаткував Г. Квітка-Основ'яненко. Типовим він є і для згаданих вище письменників.

Наступним напрямком простеження рецептивних зв'язків оригінальних творів з фольклором є звернення авторів до народних образів. Не кажучи вже про письменників, які писали про буття народу українською мовою, хочеться для прикладу звернутися до повістей М. Гоголя, якого ще у XIX столітті відносили до української історіографії, маючи на увазі насамперед його оповідання на українську тематику, що увійшли до збірок «Вечори на хуторі біля Диканьки» та «Миргород». Українські імена (і не тільки) він так і залишив звучати по-народному (Солопій Черевик, Охрім, Терентій Корж, Параска, Хівря, Вакула, Грицько, Левко, Стецько, Пацюк, Чуб, Горобець та ін.). Деякі критики відразу після виходу «Вечорів на хуторі...» називали такі номінації у тексті помилками. Але саме за допомогою таких «помилко» письменник наділяє своїх героїв відповідними психологічними рисами, передає стихію народного життя з усіма його колоритними подробицями. І справа не просто в іменах та прізвиськах, а в тому, що давалися вони на Україні за найбільш яскравими рисами характеру, вчинками, або й зовнішніми ознаками когось із членів роду, як правило, передавалися із покоління в покоління, в основному по батьківській лінії. За такою номінацією у творі уже відразу вгадується тип людини, часто мегаобраз. Тому можна стверджувати, що в основі типізації героїв у прозових творах цього періоду лежить фольклорно-естетичний ідеал людини, що відповідає національній візії (пригадаємо яскраво виписані портрети Марусі, Василя (Г. Квітка-Основ'яненко), Орісі, Лесі, Череваня, полковника Шрама, божого чоловіка (П. Куліш) і полягає в гармонійному співвідношенні зовнішніх рис та внутрішнього духовного світу персонажів, їх морально-етичних переконань і способу життя. Це справді неповторні

мегаобрази, які впізнаються поколіннями навіть без вказівки на те, із якого вони твору.

Надзвичайно цікавим вектором фольклоризму в авторській прозі зазначеного періоду є звернення літератури через посередництво фольклору до міфологічних мотивів, образів, сюжетних схем, що призводить до виникнення поняття «міфологізм» і, відповідно, є однією із граней, способів прояву фольклоризму. Таке апелювання до міфології, яка, за висловом В. Кубілюса, «є не лише мистецтвом слова, але й втіленням первіснообщинного досвіду» (Кубілюс 1976: 24), запускає складний процес непрямих трансформацій (як зазначалося, через посередництво фольклору). При цьому, враховуючи надто значну віддаленість у часі й міжлокусному текстовому просторі (фольклорі) та авторське бачення як «кут переломлення» первинно-вторинної інформації, виникають дуже різні міфологеми, які, вбираючи ознаки обох систем словесності (міфу і фольклорного твору), являють собою оригінальний текст, що (в межах фольклоризму) позначений рисами міфологізму.

В процесі засвоєння міфологічного матеріалу простежуються різноманітні форми «поетичної реалізації міфу у творах оригінальної літератури» (Літературознавчий словник-довідник 2007: 452), що зумовлене й прив'язаністю до певного хронотопу зображуваної дійсності, й до культурної епохи часу написання твору, авторського задуму, жанру і т.п. Тому в художніх творах, які належать до різних історичних періодів, а відповідно, й літературних течій та напрямів, простежуємо кардинально різне потрактування одних і тих же міфологічних образів, мотивів, вирішення сюжетних колізій.

Смислонаповнення зазначеного вектора фольклоризму надзвичайно містке та різноманітне. Аналіз його стосовно творів оригінальної прози першої половини ХІХ століття простежено нами в окремій розвідці (Янковська 2013: 335-343). Проблеми міфологізму літератури є предметним полем досліджень Р. Марківа, зокрема, деякі аспекти такої взаємодії висвітлено у його статті «Сфери трансформації міфологічно-фольклорних образів у структурі характеру літературного героя» (Марків 2013: 154-163), а також багатьох інших дослідників.

Наступним напрямком у дослідженні фольклоризму літератури є простеження засвоєння нею уснопоетичної символіки. Хоч у прозі (в тому числі й вищезгаданих письменників) пряма рецепція фольклорних символів виражена слабше, проте не відсутня, наявна при використанні уснопоетичних цитувань, а особливо в порівняльних зворотах, вживанні паралелізмів такі запозичення виокремлюються дуже чітко. До прикладу, П. Куліш (аналогії простежуємо й у інших авторів) в ідилії «Оріся» й інших творах вдається до

символічних порівнянь при описі героїнь. Дівчина у нього «як квітка», «як ясна зоря», «як калина», або «красна» (гарна). Власне, у цьому семантичному ряді можна простежити насамперед звернення до червоного кольору. О. Потебня пише, що калина стала символом дівчини за тим самим способом, за яким дівчина названа красною: «Епітети слова **калина** – **ясна, красна, жарка, червона** так рішуче відносять це слово до поняття вогню, що немає сумнівів у тому, що воно має спільне походження з **калити, розкаляти**» (Потебня 1860: 8). Такі символічно-порівняльні засоби не лише наближають саму оповідь до народного стилю, за їх допомогою змальовано народно-естетичний образ героя.

Можна простежувати у творах згаданих раніше письменників трансформовані, органічно «вживлені» у текст космогонічні, рослинні, тваринні фольклорні символи. Етнографічно-знакова символіка вгадується в описах одягу, житла і т.п.

Як окремий вектор фольклоризму в літературній прозі 30-60-х років XIX століття можна аналізувати архетипні локуси, застосувавши універсальний міждисциплінарний концепт «Дім – Поле – Храм», що його відомий український філософ і культуролог С. Кримський, спираючись на праці М. Гайдеггера, зокрема його теорію архетипних структур, вивів у площину характеристик для аналізу української культури. Особливо знаковою в цьому плані є праця С. Кримського «Архетипи української ментальності» (Кримський 2006). Застосування цієї моделі, яка відображає культурно-історичні топоси національного буття людини, враховуючи й міжлокусні символічні архетипно-етнобуттєві конструкти (межа, дорога, ворота як лімінальні зони, доля, хліб, сорочка і т.п.) насправді дозволяє бачити твір не у «площинному», а в об'ємно-«стереоскопічному» вимірі. На основі цього концепту нами було проаналізовано історичний роман-хроніку П. Куліша «Чорна рада» у статті «Концепт «Дім – Поле – Храм» крізь призму історичного роману П. Куліша «Чорна рада» (Янковська 2011: 21-24).

Власне, окреслені вище вектори – це лише відкрита схема для аналізу фольклоризму літератури чи то окремо взятого періоду, чи конкретного твору певного автора, оскільки «явище фольклоризму безпосередньо пов'язане з основними напрямками розвитку літератури в певну епоху, з основними світоглядними концепціями, характерними для цієї епохи, з основними стильовими напрямками, а також зі своєрідністю стилю окремого автора, – і кожен із цих аспектів визначає комплекс критеріїв формування фольклоризму» (Українська фольклористика 2008: 401). Тому матеріал, представлений у статті, є своєрідною рухомою схемою, яка не претендує на завершеність, та все ж певним чином структурує дослідження

фольклоризму літератури як явища на прикладі авторської прози 30-60-х років XIX століття.

Література:

Вертій 2005: Вертій, О. Народні джерела національної самобутності української літератури 70-90-х років XIX століття. Суми, 2005.

Гарасим 2009: Гарасим, Я. Нариси до історії української фольклористики: навчальний посібник. Київ, 2009.

Давидюк 2012: Давидюк, В. Генетично-порівняльний метод – нові можливості фольклористичної компаративістики. – У: Література. Фольклор. Проблеми поетики. Випуск 36. Київ, 2012.

Дмитренко 2004: Дмитренко, М. Українська фольклористика другої половини XIX століття: школи, постаті, проблеми. Київ, 2004.

Іванишин 2008: Іванишин, П. Національний спосіб розуміння в поезії Т. Шевченка, С. Маланюка, Л. Костенко. Київ, 2008.

Квітка-Оснoв'яненко 1981: Квітка-Оснoв'яненко, Г. Зібрання творів. У 7-ми т., т. 7, Київ, 1981.

Кримський 2006: Кримський, С. Архетипи української ментальності. – У: Проблеми теорії ментальності. Відповідальний редактор М.В. Попович. Київ, 2006.

Кубілюс 1976: Кубілюс, В. Формирование национальной литературы – подражательность или художественная трансформация (три шага литературы в фольклор). – У: Вопросы литературы, 1976, №8.

Кузьменко 2009: Кузьменко, О. Стрілецька пісенність: фольклоризм, фольклоризація, фольклорність. Львів, 2009.

Літературознавчий словник-довідник 2007: Літературознавчий словник-довідник. За редакцією Р.Т. Гром'яка, Ю.І. Коваліва, В.І. Теремка. Київ, 2007, 752.

Марків 2013: Марків, Р. Сфери трансформації міфологічно-фольклорних образів у структурі характеру літературного героя. – У: Література. Фольклор. Проблеми поетики. Випуск 38. Київ, 2013.

Мишанич 1980: Мишанич, С. Українська література другої половини XVIII ст. і усна народна творчість. Київ, 1980.

Потебня 1860: Потебня, А.А. О некоторых символах в славянской народной поэзии. Харьков, 1860.

Українська фольклористика 2008: Українська фольклористика. Словник-довідник. Укладання і загальна редакція Михайла Чорнопиского. Тернопіль, 2008.

Шутенко 2004: Шутенко, Ю. Фольклоризм літератури. Режим доступу: [nte.etnolog.org.ua|zmist|2004|N5|Art16.ntm](http://nte.etnolog.org.ua/zmist|2004|N5|Art16.ntm) (відвідано востаннє 28.06.2013).

Янковська 2011: Янковська, Ж.О. Концепт «Дім – Поле – Храм» крізь призму історичного роману Пантелеймона Куліша «Чорна рада». – У: Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка. Випуск 95. Серія: Філософські науки. Чернігів, 2011.

Янковська 2013: Янковська, Ж.О. Міфологізм української прози першої половини XIX

століття як один із проявів її фольклоризму. – У: Література. Фольклор. Проблеми поетики. Випуск 38. Київ, 2013.

Інформація про автора:

Жанна Янковська – кандидат філологічних наук, доцент кафедри культурології та філософії
Національного університету «Острозька академія», доцент (посада)

Електронна пошта: malva_sit@mail.ru